

УДК 351.74(438.41)“1919/1921”(091)

Т.В. ПАЩУК, Волинський національний університет імені Лесі Українки

ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ РОЗБУДОВИ ПРАВООХОРОННИХ СТРУКТУР ВОЛИНСЬКОГО ВОЄВОДСТВА У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД (1919–1921 рр.)

Ключові слова: Друга Річ Посполита, Волинське воєводство, міжвоєнний період, поліція, громадська безпека

Україна остаточно утвердила себе як суверенна держава, стала повноправним суб'єктом європейського та світового співтовариств, фактором стабільності на європейському континенті. У процесі державотворення, на шляху побудови правового, демократичного суспільства, забезпечення внутрішньої стабільності, правопорядку і законності в країні було створено правоохоронний орган правового демократичного суспільства – міліцію, яка за своїм змістом та напрямком розвитку якісно відрізняється від попередніх періодів свого функціонування. Щоб проаналізувати діяльність міліції у вирішенні складних завдань забезпечення порядку та законності в умовах подальших політичних та економічних реформ, варто зупинитися на досвіді відродження повноважень нагляду за дотриманням громадського порядку та безпеки сусідньої Польщі у міжвоєнний період, адже західноукраїнські землі, в тому числі і Волинське воєводство, входили до її складу. Тому при вивченні питання розбудови правоохоронних структур Волині не варто ігнорувати процесом становлення польської поліції на її теренах.

Отже, метою даної статті є виявлення на основі документальних та архівних матеріалів історико-правових особливостей розбудови правоохоронних структур Волинського воєводства у міжвоєнний період та визначення їх

місця і ролі в системі органів місцевого державного управління.

При цьому основну увагу буде звернуто на організаційно-правові засади творення підрозділів поліції Волинського воєводства у контексті становлення польської поліції, загалом, з виділенням регіональних особливостей волинської поліції; функціональні аспекти поліції Волинського воєводства, які залишаються недостатньо вивченими у вітчизняній історіографії.

Регіональні особливості її діяльності досліджувалися польськими вченими-істориками А. Місюком [1], А. Пеплонським [2], Р. Літвінським [3] та В. Менджецьким [4]. Більш наближеними до предмета нашого дослідження є праці сучасного волинського історика О. Разиграєва [5–7]. Отже, дана проблема розглядалася в основному представниками історичної науки. В історико-правовій літературі дана тема є не розробленою і розглядається вперше.

Як відомо, за умовами Ризького договору у березні 1921 р. Волинь відійшла до складу Другої Речі Посполитої (далі – Польщі). Цьому передували наступні історичні події. У зв'язку з наступом армії Ю. Галлера, протягом другої половини травня 1919 р. Волинь переходить під контроль Польщі. Відбувається швидкий перехід правоохоронних функцій від колишньої міської міліції до структур польської комунальної поліції, яка перебувала під наглядом міністра внутрішніх справ та органів місцевого самоврядування. Її становлення проходило нерівномірно і було пов'язане з етапами просування польського війська вглиб регіону.

У місті Луцьку становлення комунальної поліції проводилося значно швидшими темпами та за військовим взірцем – з другої половини травня 1919 р. Організаційний процес тривав з 21 червня по 16 липня 1919 р. На комунальну поліцію покладались функції з охорони громадського спокою та суспільної безпеки.

Особовий склад новоствореної інституції формувався шляхом добровільного набору кандидатів. Вимоги до претендента на службу в її лавах були суворі: мати не менше 25 років, володіти необхідними службовими здіб-

ностями, мати фізичну підготовку та міцне здоров'ям, вільно володіти польською мовою на усному та письмовому рівнях.

16.07.1919 р. в Луцьку відбулося освячення адміністративного відділу комунальної поліції і, як вважає перший її начальник Л. Прушинський, у цей день завершилася її комплектація особового складу.

Комунальна поліція Луцька складалася з адміністративного, судово-кримінального та санітарного відділів, а також відділу прописки. 21.06.1919 р. Л. Прушинський призначив Ю. Капітана секретарем адміністративного відділу, Т. Ковальського – працівником канцелярії адміністративного відділу, О. Якобчука – керівником санітарного відділу, М. Марчука – керівником судово-кримінального відділу [6].

Комунальна поліція виконувала доручення магістрату міста: наглядала за щоденним прибиранням усіх вулиць міста Луцька, її санітарний відділ здійснював контроль за дотриманням чистоти крамниць, ринків, закладів громадського харчування, перукарень, лазень. У віданні поліції перебував контроль за дотриманням реєстрації транспортних засобів, облік коней та контроль торгівлі кіньми під час ярмарків. Згідно з наказом начальника поліції, підкомісар кожного поліцейського району був зобов'язаний щоранку подавати письмовий рапорт керівництву про події, які відбулися протягом доби [8–10].

17.07.1919 р. було ліквідовано Головну команду Народної міліції та Комунальну поліцію і створено «Охорону Безпеки», яка мала у своєму складі дев'ять окружних команд. 24.07.1919 р. Сейм ухвалив рішення про утворення Державної поліції, яка постала як організація служби безпеки, виконавчий орган державної та муніципальної влади й виконувала завдання підтримки спокою та громадського порядку в державі [11].

Згідно з 79 сеймовою постановою територіальна організація поліції була організована на військовий взірць і поділялась на головну команду, окружні команди, повітові відділи, комісаріати та гмінні постерунки. У червні 1919 р. місто Луцьк було поділено на три, а з вересня 1919 р. – чотири поліційні райони, у

яких функціонував комісаріат поліції, та шість постерунків [12].

Одночасно із становленням поліційних структур у Луцьку відбувалось формування комунальної поліції міста Ковеля, Любомля, Ровно, Острога, Дубно, Корця та Володимир-Волинського.

04.12.1919 р. Міністерство внутрішніх справ видало інструкції щодо діяльності повітових команд державної поліції. На чолі поліції у повіті стояв повітовий комендант, який здійснював контроль над діяльністю поліції в повіті, а також забезпечував громадський порядок та суспільний спокій.

На території сучасної Волині були такі повітові команди державної поліції: Луцька, Ковельська, Володимирська, Горохівська та Камінь–Каширська. Серед основних проблем функціонування державної поліції у цей період можна виділити такі: 1) нестача відповідної кількості кадрів; 2) відсутність постерунків у ряді гмін; 3) слабка матеріальна база; 4) відсутність досвіду роботи; 5) вороже ставлення до поліції частини населення східних регіонів.

На чолі державної поліції стояв головний комендант, який підпорядковувався міністру внутрішніх справ. Останній призначав також керівників окружних команд.

Основною виконавчою одиницею поліції П Речі Посполитої був постерунок. До його основних функцій входив контроль щодо утримання суспільного спокою та порядку, розслідування злочинів, допомога адміністративній та судовій владі на території, підконтрольній постерунку. Діяльністю постерунку керував комендант, який контролював підлеглих йому службовців та відповідав за стан їх підготовки та озброєння. Комендант постерунку видав канцелярією та господарчими справами. За локалізацією постерунки поділялись на гмінні, залізничні та річкові.

На початку 20-х років Головна команда державної поліції проводила політику надання якнайбільшої самостійності постерункам. Станом на 1922 рік у Луцькому повіті нараховувалось 12 постерунків, однак їх кількість була недостатньою для підтримання безпеки в повіті.

У вересні 1919 р. в Луцьку було створено управління слідчої поліції на чолі з інспектором Я. Петчаком, у жовтні – в результаті розформованого санітарного відділу з'явилася Луцька експозитура слідчої поліції під керівництвом «пшодовника» Ю. Добржанського. Особовий штат Луцької експозитури слідчої поліції складала: Ю. Добржанський (керівник), П. Ашовський (помічник), Ю. Орловський (секретар), – А. Кліман, М. Троць, Є. Ашовський, М. Золомський («розвідники») [13].

Керівництво управління слідчої поліції регулярно інформувало владу Луцька та повіту про поточну ситуацію і складало рапорт з такими рубриками: вбивства, викрадення коней, крадіжки, лихварство, хабарництво, підпали, переховування військового обмундирування та зброї, арешти.

Таким чином, становлення перших польських поліцейських структур у новітній історії пов'язано з діяльністю комунальної поліції, яка функціонувала під верховенством тимчасової цивільної адміністрації й стала базою для створення органів державної поліції у 1921 р.

07.06.1919 р. на зайнятих польськими військами теренах Західної Волині у складі спеціальної адміністративної структури – Цивільного управління східними землями (ЦУСЗ) – було утворено «Управління повітів Волині», котре охоплювало Луцький, Ковельський та Володимирський повіти.

Розбудову правоохоронних органів на зазначених землях займалось Управління безпеки ЦУСЗ. Функції з охорони громадської безпеки були довірені комунальній поліції та польовій жандармерії [14].

17.01.1920 р. Ю. Пілсудський на базі Волинського округу ЦУСЗ створив Цивільне управління земель Волинських і фронту Подільського (ЦУЗВІФП). На початку лютого 1920 р. була створена так звана «кресова поліція» («поліція ЦУЗВІФП»). Першим комендантом поліції ЦУЗВІФП став комісар Я. Маньчак [15].

У березні 1920 року до складу поліції Волинського округу входили територіальні одиниці: команда Володимирського, Луцького, Ровенського, Кременецького, Дубенського,

Острозького та Ковельського повітів [16]. Головний тягар обов'язків з утримання громадського порядку та суспільної безпеки на теренах Західної Волині (в рамках ЦУСЗ та ЦУЗВІФП) виконувала польова жандармерія. Згідно з циркуляром Головного комісара ЦУСЗ від 21.06.1919 р. польова жандармерія поділялась на дві групи – повітову і прифронтову.

Прифронтowa жандармерія була військовою одиницею й провадила діяльність на території збройного конфлікту. Повітова жандармерія виконувала функції з охорони громадського порядку та суспільної безпеки на правах тимчасових правоохоронних органів і функціонувала як виконавча одиниця адміністративної влади.

Умови прийняття кандидатів до лав жандармерії наступні: польська національність, вік від 19 до 35 років, позитивний висновок лікарської кваліфікаційної комісії, знання польської мови на усному та письмовому рівнях. У справах організації, професійного вишколу, дисципліни, озброєння польова жандармерія підпорядковувалась військовому керівництву, а у адміністративній та фінансовій сфері – місцевому повітовому комісарові, який був наділений правом видавати структурам жандармерії обов'язкові до виконання розпорядження та рекомендації. Підрозділи жандармерії у повсякденній діяльності формально ставились до розпоряджень ЦУСЗ, визнаючи накази лише безпосереднього військового керівництва.

Польова жандармерія поділялась на взводи (дільниці) та постерунки. Оптимальний штат польової жандармерії на повіт складався з одного офіцера війська та 150 рядових. На Волині зафіксовані представництва польової жандармерії у Луцькому, Ковельському, Ровенському, Володимирському, Дубенському, Кременецькому, Острозькому, Зяславському та Звягельському повітах.

Внаслідок наступу Червоної армії влітку 1920 р. польські поліційні сили у серпні 1920 р. були розформовані. Та після повторного загарбання польськими військами Західної Волині у вересні 1920 р. під керівництвом Головної команди державної поліції була створена Команда поліції теренів етапних і

прифронтових на чолі з інспектором Т. Збожеком. Вона підпорядкувалася Головній команді державної поліції. У цей період розпочинається централізація органів внутрішніх справ.

Команда поліції теренів етапних і прифронтових займалась формуванням так званого «поліційного резерву» з правоохоронців, які походили з центральних та західних регіонів II Речі Посполитої. Центром формування нового кадрового потенціалу для відновлення правоохоронних структур у Західній Волині стало Лодзьке воєводство. Організовані заго-ни без належного озброєння, вишколу, матеріального забезпечення направлялись на Волинь. Сили поліції прибували у Західну Волинь разом із делегованими на зайняті польським військом землі старостами. Голов-не завданням новоприбулих правоохоронців полягало в охороні громадської безпеки та творенні нових поліційних структур.

01.09.1920 р. нечисельний підрозділ поліціантів з Лодзі на чолі з підкомісаром С. Фіхною прибув у Луцький повіт і розпочав діяльність з розбудови правоохоронних стру-ктур [17].

Зловживання владою з боку військових та деструктивна діяльність польової жандармерії гальмували процес становлення уніфікованих поліційних структур.

Наприкінці 1920 р. відбулися зміни в орга-нізаційно-структурному функціонуванні поліції Західної Волині. Відповідно до рішення Ради Міністрів II Речі Посполитої від 18.11.1920 р. було утворено тимчасовий Во-линський округ [5]. Але згідно з розпоря-дженням міністра внутрішніх справ Л. Скуль-ського від 13.12.1920 р. Волинський, Поліський та Новогрудський адміністративні округи були включені до сфери впливу зако-ну «Про державну поліцію» від 24.07.1919 р. Відповідно до зазначеного нормативно-правового акту, поліція окреслених адмініст-ративних округів отримала державний статус і у такий спосіб були утворені Волинська, Поліська й Новогрудська окружні команди державної поліції. Однак офіційне заснування Команди поліції XIII (Волинського округу) датується 01.02.1921 р. [14]. Остаточний пе-

рехід правоохоронних функцій від загонів польової жандармерії до структур державної поліції відбувся вже в рамках новоутворених воєводств лише у лютому 1921 р. Команда поліції теренів етапних і прифронтових остаточно припинила свою діяльність 14.03.1921 р.

Отже, становлення та функціонування польської державної поліції на Волині протя-гом 1919–1921 рр. мало непростий, а часом і суперечливий характер. Проте остання змогла швидко виробити чітку внутрішню структуру й територіальну організацію, в якій кожна із складових її корпусу відповідала за конкретну сферу діяльності. Поліцейські підрозділи ви-значали та реалізовували головні напрями власної роботи з врахуванням регіональних особливостей волинського краю. Незважаючи на серйозні труднощі, пов'язані з матеріальною, кадровою, освітньою та іншими про-блемами функціонування, польська державна поліція налагоджувала свою діяльність на Волині з метою забезпечення правопорядку, громадського спокою, та зміцнення присут-ності Другої Речі Посполитої в регіоні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Misiuk A. Policja Panstwowa 1919–1939: powstanie, organizacja, kierunki dzialania / A. Misiuk. – Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 1996. – 370 s.
2. Peplonski A. Policja Panstwowa w systemie organow bezpieczenstwa Drugiej Rzeczypospolitej / A. Peplonski. – Szczytno : Wydawnictwo Wyzszej Szkoły Policji, 1991. – 192 s.
3. Litwinski R. Korpus policji w II Rzeczypospolitej. Sluzba i zycie prywatne / R. Litwinski. – Lublin : Wydawnictwo Uniwer- sytetu Marii Curie Sklodowskiej, 2007. – 583 s.
4. Mdrzecki W. Wojewdzstwo Woynskie. 1921–1939. Elementy premie cywilizacyjnych, spoeecznych i politycznych / Mdrzecki W. – Wrocaw –Warszawa – Krakw – Gdask – Ldz – Zaklad Narodowy im. Ossoliskich : Wydawnictwo PAN, 1988. – S. 166.
5. Разиграев О. В. Історія польської кому- нальної поліції міста Луцька / О. В. Разиграев [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://board.lutsk.ua/topic/80667-storja-polsko-komunalno-pole-msta>.

6. Разиграев О. В. Польська поліція Волинського воєводства у II Речі Посполитій Луцька / О. В. Разиграев [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/ucrp01/2008_2/78_pdfsam_UP2.pdf.

7. Разиграев О. В. Становлення польської поліції у Західній Волині: 1919–1921 рр. / О. В. Разиграев [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbu.gov.ua/portal/Soc.../stanovlennya%20polskoi%20policii.pdf.

8. Магістрат міста Луцька // Державний архів Волинської області (далі – ДАВО). – Ф. 158. – Оп. 5. – Спр. 27. – Арк. 23.

9. Рапорт начальника поветовой полиции о назначении ответственных лиц для ведения контроля за торговлей скотом (11.1919) // ДАВО. – Ф. 58. – Оп. 2. – Спр. 4. – Арк. 2; 12.

10. Цивільне управління земель Волинських і фронту Подільського, м. Луцьк, Волинського воєводства // ДАВО. – Ф. 58. – Оп. 2. – Спр. 11. – Арк. 1–5.

11. Litwiński R. Policja Państwowa w

powiecie chełmskim w latach 1919–1939 / R. Litwiński R // Rocznik Chełmski. – Chełm, 2000. – S. 95.

12. Магістрат міста Луцька // ДАВО. – Ф. 158. – Оп. 5. – Спр. 27. – Арк. 287.

13. Strzelecki W. Bezpieczeństwo na ziemiach Polski. Od kmiecia grodowego do granatowej armii / W. Strzelecki. – Warszawa, 1934. – S. 10.

14. Weszycski W. Bezpieczeństwo wewmtrzne w polityce Państwa Polskiego na ziemiach pynocno-wschodnich II Rzeczypospolitej / W. Weszycski. – Warszawa : Wydawnictwo Rytm, 2007. – S. 72.

15. Волинська воєводська команда державної поліції // ДАВО. – Ф. 1. – Оп. 4а. – Спр. 47. – Арк. 39.

16. Цивільне управління земель Волинських і фронту Подільського, м. Луцьк, Волинського воєводства // ДАВО. – Ф. 58. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 29.

17. Волинська воєводська команда державної поліції // ДАВО. – Ф. 1. – Оп. 4а. – Спр. 47. – Арк. 41.

Пащук Т. В. Історико-правовий аспект розбудови правоохоронних структур Волинського воєводства у міжвоєнний період (1919–1921 рр.) / Т. В. Пащук // Форум права. – 2011. – № 4. – С. 553–557 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2011-4/11ptvump.pdf>

Проведено комплексне вивчення процесів і явищ, пов'язаних зі становленням, організацією та головними напрямками діяльності польської державної поліції у Волинському воєводстві в 1919–1921 рр. Використано значний джерельний матеріал, зокрема маловідомі документи Державного архіву Волинської області, свідчення польських дослідників.

Пащук Т.В. Историко-правовой аспект разработки правоохранительных структур Волинского воєводства в межвоенный период (1919–1921 гг.)

Проведено комплексное изучение процессов и явлений, связанных со становлением, организацией и главными направлениями деятельности польской государственной полиции в Волинском воєводстве в 1919–1921 гг. Использовано значительный исходный материал, в частности малоизвестные документы Государственного архива Волинской области, свидетельства польских исследователей.

Pashchuk T.V. History-Legal Aspect of Development of Law-Enforcement Structures of Volyn Province in an Intermilitary Period (1919-1921)

This article provides an integrated study of processes and phenomena connected with the formation, organization and main activities of the Polish state police in the Volyn province in 1919–1921. It is used a substantial source material, including little-known documents of the State Archive of Volyn region, the testimonies of Polish researchers.